

Als meedoen pijn doet
Affectief burgerschap in de wijk

Evelien Tonkens
Mandy de Wilde (redactie)

Van Gennep Amsterdam
ISBN: 9789461642431
Mei 2013

Inhoud

1. Inleiding.

Als meedoen pijn doet. Affectief burgerschap in de wijk.

Evelien Tonkens en Mandy de Wilde

2. Een gevoelige kwestie of een gevoelskwestie? Affectief burgerschap in de wijk in historisch perspectief

Mandy de Wilde

Relationele pijn

Portret: Muziek, eten, drinken, dansen en plezier maken? Een burendag in de Deventer Rivierenwijk

Paul Mepschen

3. Diepgaande gezelligheid. De alledaagse politiek van burgerschap in Slotermeer

Mandy de Wilde

4. Relationeel burgerschap voor ongelijke burgers: een empirisch filosofisch intermezzo

Jeannette Pols

5. Begroeting, honden en winkeliers. Begrensd contact tussen mensen met een beperking en andere buurtbewoners

Femmianne Bredewold, Evelien Tonkens en Margo Trappenburg

6. Op zoek naar erkenning. Verhitte verhoudingen tussen bewoners en instituties

Mandy de Wilde en Evelien Tonkens

Portret : Het is ons gebouw dus wij mogen het zeggen? De problematiek van zeggenschap in Kanaleneiland

Mandy de Wilde

Groecipijn

Portret: Marokkaanse zelfspot bij een vrouwenorganisatie in Kanaleneiland

Evelien Tonkens

7. Erkenning en zelfrespect: onverwachte verdiensten van sociale activeringsprojecten

Judith Elshout

8. Een blok beton of een leven vol scherven. Achter de Voordeur in de wijk

Loes Verplanke en Evelien Tonkens

9. Jeugdoverlast: de strijd om macht en gezag in Kanaleneiland

Evelien Tonkens

10. De zachte impact van stenen stapelen. Trends in buurtvertrouwen in Amsterdam

Lex Veldboer

Portret: Zien en gezien worden. Een sociaal activeringsproject in de Deventer

Rivierenwijk

Judith Elshout

Fantoompijn

Portret: Beleid maakt soms meer kapot dan je lief is. De verdwijning van een speeltuin in

Transwijk

Evelien Tonkens

11. De politiek van sloop. Stedelijke vernieuwing en de sociale constructie van 'gewone mensen' in Slotermeer

Paul Mepschen

12. Beruchte buurten? Een journalistiek koorddans tussen kritiek en inspiratie in probleemwijken

Irene Costera Meijer

13. Tussen sociale ontwrichting en vooruitgang: gedwongen verhuizing bekeken door een jongerenbril

Kirsten Visser

Portret: De staat van de wijk. Over wanorde, onvrede en respectabiliteit in Slotermeer

Paul Mepschen

14. Conclusies. Nieuwe verbanden en nieuwe scheidslijnen in de wijk

Evelien Tonkens en Mandy de Wilde

Noten

Literatuur

Over de auteurs

Dankwoord

Verantwoording

9.

Jeugdoverlast: de strijd om macht en gezag in Kanaleneiland

Evelien Tonkens^{lv}

De Utrechtse wijk Kanaleneiland kwam de afgelopen jaren regelmatig in het nieuws als broeinest van jeugdoverlast. ‘De overlast varieert van jongeren die luidruchtig praten en schreeuwen tot het uitschelden, beledigen en bedreigen van politiemensen en straatcoaches. Ook wordt er hard met scooters en auto’s gereden, worden voorbijgangers geïntimideerd en bewoners gehinderd als ze hun portiek in willen.’^{lvi}

‘Groepjes voornamelijk Marokkaanse jongens gedroegen zich alsof zij de baas op straat waren, ook voor de politie toonden ze weinig ontzag.’^{lvii}

Naast veel media-aandacht is er ook al jaren sprake van een intensieve beleidsbemoeyenis in de wijk. In oktober 2007 kregen tachtig jongeren een samenscholingsverbod opgelegd. Ook werden er straatcoaches ingezet. De rechter oordeelde echter dat het samenscholingsverbod onrechtmatig was, omdat de jongeren ‘niet aantoonbaar bedreigend’ waren.^{lviii} De gemeente ging hier echter tegen in beroep en haalde in september 2008 haar gelijk. Begin december 2008 bleek de criminaliteit in Kanaleneiland-Noord weliswaar flink te zijn afgenomen (van 933 misdrijven in 2007 tot 728 in 2008), maar de jeugdoverlast was juist gestegen.^{lix} Voor de gemeente was dit aanleiding om het samenscholingsverbod opnieuw in te voeren. Ditmaal waren het zestig jongeren die niet meer mochten samenscholen. Andere jongeren mochten wel in groepjes bij elkaar staan.

Eind 2009 was jeugdoverlast in de hele stad Utrecht gedaald van 22 procent in 2006 naar 14 procent in 2009; de grootste daling deed zich voor in Kanaleneiland (-27 procent).^{lx} Ook was het veiligheidsgevoel toegenomen: het percentage bewoners dat zich onveilig voelde daalde van 65 procent in 2006 tot 48 procent in 2008, aldus een woordvoerder van de gemeente eind 2009.^{lxi} De gemeente besloot daarop het samenscholingsverbod in Kanaleneiland-Noord op te heffen.^{lxii} De daling van jeugdoverlast schreef de gemeente toe aan de straatcoaches: ‘Nu surveilleren ’s avonds in

totaal 31 straatcoaches in verschillende wijken, dat zullen er eind 2010 47 zijn. Zij dragen zeker bij tot de daling van de jongerenoverlast in deze wijken.^{lxiii}

De problemen verminderden maar verdwenen niet. In 2010 geeft nog steeds 48 procent van de bewoners aan overlast door jongeren te ervaren, tegenover 18 procent van de Utrechtse bevolking als geheel.^{lxiv} In 2010 wordt een nieuw plan gelanceerd, *Scheve beelden* getiteld, dat met name betrekking heeft op ongeveer veertig Marokkaans-Nederlandse jongeren. De aanpak is volgens onderzoeksbureau Beke niet erg effectief en ook voornamelijk repressief. ‘De vooraf beoogde preventieve - en zorgkant van de aanpak, waaronder de investering in positieve kopstukken, is niet goed uit de verf gekomen.’^{lxv} Ook de gemeente constateert dat de straatcoaches wel repressief optreden, maar te weinig positief contact leggen.^{lxvi} Bureau Berenschot oordeelt in 2011 echter positiever: ‘Zichtbare kortetermijnmaatregelen (zoals de straatcoaches) bieden inwoners en politiek het vertrouwen dat er “aangepakt wordt” en zorgen daarmee voor ruimte om “in de luwte” te blijven werken aan langetermijnstructuurversterking’ (Beemer et al. 2011, p. 5). Wel waarschuwen de auteurs dat het effect van straatcoaches op termijn sleets kan worden.

Bestrijding van overlast door jongeren – waarmee men stevast ‘jongens’ bedoelt, reden om hierna over jongensoverlast te spreken – is een cruciale bouwsteen in vrijwel ieder beleid voor de verbetering van achterstandswijken. Begrijpelijk, want bij jongensoverlast komen een aantal cruciale thema’s samen, zoals de veiligheid en het veiligheidsgevoel en bijgevolg het imago van de buurt, de kwaliteit van de voorzieningen, het opvoedingsklimaat en de kansen van jongeren op onderwijs en werk.

Jongensoverlast is op allerlei manieren te duiden: verklaringen variëren van de kwaliteit van het onderwijs en de opvoeding tot en met gebrekkige kansen in de samenleving, discriminatie door werkgevers en het ontbreken van een gevoel van eigen verantwoordelijkheid (De Jong 2003; Werdmölder 2005). In deze bijdrage wil ik een ander thema belichten, namelijk de gezagsverhoudingen op straat tussen de jongens enerzijds en de politie en andere gezagsdragers, zoals buurtwerkers en straatcoaches, anderzijds. Problemen met gezag figuren prominent in de berichtgeving van media en gemeente. Er zou sprake zijn van ‘respectloos’, gewelddadig en intimiderend gedrag van ‘voornamelijk Marokkaanse jongens, vaak tot laat in de avond’ en een gebrek aan

ouderlijk toezicht. ‘Kinderen accepteren geen gezag, lokken irritatie uit, provoceren, vragen voortdurend om negatieve aandacht’ (gemeente Utrecht 2007, p. 3). ‘Groepjes voornamelijk Marokkaanse jongens gedroegen zich alsof zij de baas op straat waren, ook voor de politie toonden ze weinig ontzag.’^{lxvii} Een gemeentewoordvoerder zegt: ‘Er waren toezichthouders nodig op straat die jongeren konden aanspreken op hun intimiderende gedrag. Gemeentelijke toezichthouders bleken onvoldoende gezag uit te stralen.’^{lxviii}

Straatjongens over hun gedrag

Media hebben vooral negatieve aandacht voor ‘probleemwijken’ en blazen deze problemen nogal eens op (zie het hoofdstuk van Costera Meijer, elders in dit boek). Het beeld van Kanaleneiland als doodenge wijk waar je op straat je leven niet veilig bent is beslist overdreven. Maar dat rondhangende groepjes jongens als bedreigend worden ervaren – ook als ze niets anders doen dan bij elkaar staan – en dat een deel van hen zich ook bedreigend gedraagt, wordt uit de diverse onderzoeken en gemeentelijke rapportages wel duidelijk.

Hoe zien jongens die op straat rondhangen dit zelf? Jongens op straat geven vooral de politie de schuld van de problemen, blijkt bij een rondgang door Kanaleneiland begin 2013. Een jongen uit een groepje twaalf- tot vijftien-jarigen vertelt dat jongeren een keer eieren en andere dingen naar een homo gooiden, de rapper Monsif, toen die in hun buurt was:

‘De politie had me op de grond gegooid en geslagen met een stok. Terwijl ik er niks mee te maken had.’

Op de vraag of hij daar aangifte van heeft gedaan, antwoordt hij:

‘Ja, ik moest mee naar het bureau, en daar heb ik dat gezegd. [Maar] ze hebben daar schijt, ze willen je gewoon pakken.’

Een andere groep jongens van rond de zestien jaar schetst hetzelfde beeld. ‘Politie hier zijn kankerhonden,’ zegt er een. Een ander: ‘Het zijn echt van die Geert Wilders-types.’ De politie zit alsmaar achter hen aan en jaagt hen op, vertellen ze. Zelfs bij elkaar op straat staan is al verboden.

‘Wat wij hier doen is eigenlijk strafbaar. Meestal als de politie komt doen we alsof we naar binnen gaan.’

Ze voelen zich ook gediscrimineerd ten opzichte van Nederlandse jongeren met een niet-Marokkaans uiterlijk. Een jongen roept tegen de 22-jarige blonde interviewer: ‘Als nu de politie komt betaal jij onze boete.’ Als die zegt dat hij zijn eigen boete natuurlijk betaalt, maar dat hij niet kan beloven ook hun boetes te betalen, zegt één van hen:

‘Waarschijnlijk krijgt hij niet eens een boete. Jij krijgt gewoon een waarschuwing. Als Marokkaan word je gewoon als vuil behandeld.’

Een jonge man, iets ouder dan de rest, vult aan:

‘Die jongens worden meegenomen. Voor wat? Ze doen niks. Zie je die jongen? Hij gaat naar huis, want hij heeft morgen school. Hij doet niks verkeerd. Maar als hij hier staat wordt hij gewoon meegenomen.’

De interviewer vraagt of dat vaak gebeurt. Ze vertellen dat de politie hier geregeld patrouilleert en dat ze meestal, als de politieauto stopt, of weglopen of naar binnen gaan. Ze zien het straatleven als een machtsstrijd tussen henzelf en de politie:

‘De politie wil gewoon macht laten zien. Hier de baas spelen. Maar wij zijn hier de baas.’

Vinden ze het ook wel eens prettig dat de politie er is, voor hun veiligheid? Welnee. De politie bekommert zich volgens de jongens helemaal niet om hen of om de veiligheid van

de bewoners. ‘Ze kijken gewoon of we iets doen waarmee ze ons kunnen pakken.’ Een jongen vertelt dat hij ook wel eens zonder reden gefouilleerd is.

‘Gewoon omdat ze niks anders konden bedenken. Als ik een schroevendraaier of iets anders bij me had gehad, hadden ze me meegenomen.’ De politie zit hen alleen maar in de weg, vinden ze.

Jongens op straat voelen zich voortdurend gewantrouwd en wantrouwen op hun beurt de politie en in het verlengde daarvan ook andere instanties zoals justitie. Ze vertellen over een vriend van hen die een dodelijke val van de trap maakte. Zij denken dat het de schuld van zijn vriendin was, maar justitie zoekt dat volgens hen onvoldoende uit. Verder hekelen ze ook de gemeente, die hen hun trapveldje ontnam en waardoor ze nu balletjes trappen tegen portieken en woonhuizen. Daar worden bewoners dan weer kwaad over. Ze vinden de buurt leuk en de mensen aardig, maar er is weinig te doen.

Is er dan geen buurthuis? ‘Ja, je hebt hier het Cultuurhuis, daar word je echt als een koning behandeld.’ Het is daar eigenlijk altijd leuk, vinden ze. Oudere jongens van rond de zestien die we later spreken vinden ook dat er in de buurt niets te doen is en vertellen dat ze zich vaak vervelen. Ja, ze gaan wel eens naar het buurthuis, maar dat is maar twee dagen in de week open. ‘Het zou eigenlijk de hele week open moeten zijn.’

Een blik op het voorzieningenaanbod voor jongeren in Kanaleneiland geeft een ander beeld: zowel het Jongerencentrum Kanaleneiland als het Jongerencultuurhuis bieden voorzieningen als een gymzaal en een rapruimte en organiseren daarnaast veel activiteiten. Toch domineert onder jongeren het beeld dat er in Kanaleneiland niets voor hen te doen is.^{lxix}

Vroeger was het beter, vinden de jongere jongens, maar de gemeente heeft twee jaar geleden besloten dat het voetbalveldje tegenover de flat plaats moest maken voor een veldje waar honden uitgelaten konden worden. Het zit helemaal onder de poep, vertellen ze. Bij gebrek aan beter voetballen ze nu in het portiek. Veel burens waarderen dat niet. Het maakt nogal veel lawaai, leggen de jongens uit. Op de vraag hoe hun burens reageren, zeggen ze: ‘Sommige mensen zeggen het gewoon aardig, of we willen ophouden. Andere mensen schreeuwen alleen.’ Ze vertellen dat ze vaak wel ophouden, maar later soms toch weer in het portiek gaan voetballen. Ook al vragen mensen het aardig. Ze vertellen dat ze liever niet bij het portiek voetballen maar kunnen, zeggen ze, nergens anders heen. Maar

er zijn toch veel voetbalveldjes in de buurt? ‘Dat is leuk voor de mensen die daar wonen,’ zegt een van hen, ‘maar voor ons is dat te ver.’ En op straat kan het ook niet. ‘Op straat worden we ook weggestuurd.’ Ze vertellen dat ze meerdere malen hebben geschreven naar de gemeente.

‘We hebben ook een keer handtekeningen verzameld, maar er gebeurt niks mee. Ze zeggen: is goed, we doen het in 2014 en daarna zeggen ze 2015, maar er gebeurt niks.’

Gezag: macht met instemming

De gezagsverhoudingen tussen jongeren en politie, justitie en volwassen buurtbewoners komen ook in de verhalen van de jongens zelf als problematisch naar voren. Zij kennen deze gezagsdragers nauwelijks gezag toe: ze voelen zich gewantrouwd en wantrouwen op hun beurt het gezag. En zonder instemming gedijt gezag niet. Daarmee verschilt het van macht. Een gezagsverhouding berust op (impliciete) instemming van degene over wie macht wordt uitgeoefend. ‘Waar geweld wordt gebruikt, heeft gezag gefaald,’ zo stelde de filosoof Hannah Arendt (1968, p. 93). Instemming met gezag is niet op macht en dwang gebaseerd, maar op beloften en redenen waarom de gezagsdrager die beloften geloofwaardig kan doen. Zonder vrijwillige instemming is gezag dictatoriaal, autoritair of tyranniek (Tonkens 2013). Zo ervaren de jongens het gezag van de politie ook. In de relatie tussen de geïnterviewde jongens uit Kanaleneiland en de politie ontbreekt instemming: de jongens vinden immers dat de politie ‘gewoon macht wil laten zien’.

Maar wat de politie precies zou moeten doen om gezag te verwerven, is ook niet helemaal duidelijk. Iets redelijks vriendelijk vragen geeft ook niet meteen gezag. Het maakt immers niet uit of buurtbewoners op een vriendelijke of een vervelende toon vragen of de jongens willen ophouden met voetballen tegen het portiek. De jongens geven zelf aan dat ze er hoe dan ook niet echt naar luisteren, ook al lijken ze het verzoek best redelijk te vinden. Gezag werkt echter alleen als het van twee kanten komt: als niet alleen zij die gezag uitoefenen duidelijk en consistent zijn over de voorwaarden

waaronder zij dat doen, maar wie gezag ondergaan dat gezag ook onder deze voorwaarden accepteren.

Gezag is dus een relatie die van beide partijen veel vraagt. Juist in een democratische samenleving is een gezagsrelatie moeilijk, bij ontstentenis van automatische discussiestoppers als ‘omdat ik het zeg’ of ‘omdat de burgemeester dit besloten heeft’. Gezag is ‘het harde, oncomfortabele en vaak bittere werk van de democratie’ (Sennett 1980, p. 190). Gezag ontleen je aan een belofte (dat je veiligheid brengt of gelijkheid bijvoorbeeld), maar die belofte moet je wel waarmaken. Zo niet, dan verkruint je gezag. Instemming met gezag is in een democratie voorwaardelijk en kan worden ingetrokken. Gezag veronderstelt dus een zekere mate van gelijkheid en democratie (Warren 1996). Preciezer gezegd: *gezag is een machtsrelatie met vrijwillige instemming op basis van beloften en een reden waarom de gezagsdrager die belofte kan vervullen* (Tonkens 2013). Een gezagsrelatie heeft ook altijd een theateraal element. Zij gaat gepaard met mystificatie en uiterlijk vertoon. Het rondlopen van straatcoaches met herkenbare jasjes is van dat laatste een voorbeeld. De gemeente Utrecht en bureau Berenschot zijn van mening dat de straatcoaches hebben bijgedragen aan de veiligheid in de wijk, juist door hun zichtbaarheid (Voortgangsrapportage Krachtwijken 2011, p. 9; Beemer et al. 2011, p. 45).

De politie heeft macht, maar weinig gezag, in de ogen van de jongens. Dat erkent ook Henk Bouma,^{lxx} een dominee die in deze buurt vanuit zijn kerk de verhoudingen in de buurt op eigen initiatief poogt te verbeteren (zie Sieckelink et al. 2013). Bouma vindt de politie ‘ontzettend incommunicatief’. Ook zijn stagiaire Hayat betoogt dat de politie ‘absoluut niet in staat is om de jongeren effectief terecht te wijzen’:

‘Ze rammen de politie gewoon neer. Ze moeten niks hebben van de politie [...] En veel polities vragen er zelf om hoor. Niet alleen de Hollanders, maar ook de allochtonen. Ze willen altijd laten zien dat ze de man zijn, maar die jongens doen dat ook. (...) Dan komt ’t dus nooit goed. Ik denk dan over de politie: maak je niet hoger dan hij is, want dat ben je niet.’

Gevolg is volgens Hayat dat de jongeren 'geen enkel respect' voor de politie hebben. Hayat bevestigt hiermee het beeld dat de jongens zelf schetsen: de politie mag dan macht hebben, maar gezag moet ze verdienen. Gezag zou de politie pas krijgen als die zich meer communicatief opstelt, vindt Sayat. Die gedachte wordt door onderzoek naar politiegezag overigens bevestigd. Politiegezag wordt geaccepteerd als het zowel streng als communicatief is, dus duidelijke grenzen stelt maar ook begrip toont voor de situatie van mensen en ingaat op hun argumenten om zich er niet (geheel) aan te houden (Rood 2012).

Bouma gooit het zelf over een totaal andere boeg. Hij wil jegens de jongens een opvoedende en begeleidende rol spelen, maar beslist geen macht uitoefenen. Bouma zoekt contact met de jongens en daartoe moet hij de politie te allen tijde mijden, betoogt hij. Hij is een keer totaal in elkaar geslagen door een groep jongens, maar naar de politie ging hij niet want 'dan was ik daarna misschien dood geweest'. In plaats daarvan ging hij met ze op vakantie. Ja, op vakantie. Want hij wil een goede relatie met ze opbouwen. Agressie moet je niet met agressie beantwoorden, maar met vreedzaamheid, is zijn christelijke adagium. Op vakantie gaan met je agressor is een toonbeeld van het Bijbelse idee dat je wie jou slaat niet moet terugslaan, maar de andere wang moet toekeren. Doordat Bouma de associatie met macht en politie voor alles wil vermijden, kan hij echter ook geen gezag uitoefenen. Belemmert dat niet zijn relatie met de jongens?

Bouma zelf vindt zijn de-escalerende acties succesvol. Daardoor ontwikkelde hij met zijn agressors 'een echt sterke relatie die de veiligheid van de buurt enorm vergrootte'. Het belangrijkste is dat ze je kennen en je ook kunnen vertrouwen, vindt hij. Daar zorg je voor door oprecht geïnteresseerd te zijn in mensen. Jongens uit de buurt zijn positief over Bouma omdat hij belangstelling toont en de politie niet belt: 'We vinden hem aardig want hij praat gewoon met ons. Hij is als een buurman voor ons. Hij zegt gedag en vraagt hoe het gaat. Hij helpt ons ook wel eens met dingen. Hij vraagt: heb je werk, heb je school enzo.' Een andere reden waarom hij aardig is? 'Hij belt nooit de politie.'

Expliciet naar zijn gezag gevraagd, geeft Henk Bouma aan dat hij wel gezag heeft over de jongere kinderen. Hij vertelt over de uitjes die hij organiseert voor de jeugd in de wijk. Is er dan sprake van een gezagsrelatie, wil de interviewer weten. 'Gedurende de activiteit natuurlijk heel sterk, want dan moeten de kinderen gewoon naar je luisteren,

anders kunnen ze niet mee.’ Gezag bouw je op via vertrouwen en belangstelling, is zijn overtuiging:

‘Als je iemand kent en je komt ze dan vervolgens tegen in een winkelcentrum en daar staan ze een beetje vervelend te doen. Dan kun je gewoon even zeggen: “Hé, wat sta je nou vervelend te doen?”’

Maar dit gezag is uiterst wankel. Want Bouma vertelt ook:

‘Vaak nodigen wij hier wel een groep jongens uit, maar dat werkt niet ontzettend goed (...) omdat ze vrij onaangepast sociaal gedrag vertonen. Dus het is heel moeilijk om vanuit je huis iets te organiseren (...) [zoals] koekjes bakken. Daarna is altijd wel je wc-bril kapot, of is er poep op de muur.’

Hoeveel gezag heb je over je gasten, als ze ‘altijd wel’ een wc-bril kapot maken of poep op de muur smeren? De agressor de andere wang toekeren is mooi, maar een basis voor gezag is het niet.

Bouma houdt contact, zonder macht en gezag. De prijs daarvoor is dat hij over zich moet laten lopen en zich moet laten vernederen. Ook uit andere situaties waarin Bouma jongens aanspreekt, blijkt weinig gezag van zijn kant. Een poging een wildplassende jongen aan te spreken mislukt. Bouma geeft zichzelf daarvan de schuld:

‘Ik heb weleens per ongeluk aan een hangjongere gevraagd of hij dakloos was. Want hij was aan het plassen met allemaal kleine kindjes eromheen. (...) Maar dat had ik natuurlijk nooit mogen doen. (...) Toen heb ik er dus ook wel mijn excuses voor aangeboden.’

Kortom: gezag is hier met een vergrootglas te zoeken. De politie heeft macht maar geen gezag; Bouma heeft sympathie en contact, maar geen macht en heel weinig gezag. Als dit gezagsdragers zouden moeten zijn, dan is hier duidelijk sprake van een gezagscrisis.

Hoe kunnen we deze gezagscrisis begrijpen? Hierboven omschreef ik gezag als *een machtsrelatie met vrijwillige instemming op basis van beloften en een reden waarom de gezagsdrager die belofte kan vervullen*. De politie bijvoorbeeld, belooft veiligheid maar de jongens geloven die belofte niet: ze schetsen situaties waarin zij zich onveilig voelen en de politie niets doet. Het verhaal van de vriend die van de trap viel en mogelijk geduwd is, is daarvan een voorbeeld. Ze vertellen ook over situaties waarin de politie hen in hun ogen alleen maar opjaagt. De overheid belooft gelijkheid, maar schiet daarin ook tekort in de ogen van de jongens. ‘Jou zouden ze alleen een waarschuwing geven,’ zeggen ze tegen de blonde interviewer, ‘maar ons pakken ze meteen op.’ Henk Bouma belooft iets heel anders, namelijk solidariteit en broederschap. Daar lijken de jongens niet zo van onder de indruk, maar ze vinden het ook niet erg: ze vinden Bouma ‘wel aardig’.

Er is sprake van een gezagscrisis wanneer de bronnen van gezag – de beloften en de redenen waarom je die beloften kunt vervullen – niet meer als legitiem worden ervaren. Dat is hier duidelijk aan de hand: het gezag van de politie heeft voor de jongens op straat in Kanaleneiland zijn legitimiteit verloren. Bij ontstentenis van gezag voor autoriteiten, kan er alleen een machtsstrijd bestaan tussen de jongens en de autoriteiten. Gezien het geweldsmonopolie van de overheid zal de overheid die strijd uiteindelijk altijd wel winnen, maar er kunnen wel veel grote en kleine gevechten plaatsvinden in de tussentijd. Dat lijkt zich vooral voor te doen tussen de jongens en de politie. Wie geen gezag heeft, verwerft dat ook niet door macht uit te oefenen. Ook niet bij jongens die vanuit hun culturele achtergrond geacht worden daar gevoelig voor te zijn (Werdmölder 2005). Maar het alternatief is al even problematisch: wie niet aan deze machtsstrijd meedoet, zoals Bouma, krijgt ‘altijd wel’ poep op de muur. Is er een middenweg mogelijk?

Om het nog ingewikkelder te maken: we stellen ook nog tegenstrijdige eisen aan gezag. Dat zien we bijvoorbeeld bij Hayat: de politie ‘vraagt erom’, vindt zij. De politie moet zich niet verheffen boven de jongens. Gezag moet in haar visie dus gebaseerd zijn op gelijkheid. Maar Hayat verwijt de politie tegelijkertijd zich *niet* boven de jongens te stellen en zich hetzelfde te gedragen als zij: ‘Ze willen altijd laten zien dat ze de man zijn, maar die jongens doen dat ook.’ Hayat stelt aan het gezag van de politie dus tegenstrijdige eisen: wel gelijkheid, maar geen gelijkelijk (macho) gedrag.

Hayat is echter niet de enige die tegenstrijdige eisen aan gezag stelt; daar maken we ons allemaal schuldig aan (Brinkgreve 2012, Rood 2011). We verlangen naar gezag maar we haten het ook en spugen erop (Tonkens 2010). Waarom is gezag heden ten dage zo ingewikkeld, waarom stellen we zulke tegenstrijdige eisen?

Vijf soorten gezag

Voor een goed begrip van onze tegenstrijdige en ambivalente verhouding tot gezag, is het nuttig om verschillende soorten gezag te onderscheiden. In navolging van de socioloog Max Weber kunnen we allereerst *traditioneel* gezag onderscheiden. Dit is gezag gebaseerd op traditie en afkomst. Hierbij past het beeld van vaderlijke strengheid en zorgzaamheid. De traditionele gezagsdrager combineert zorg en controle. Hij belooft veiligheid, geborgenheid, bescherming en orde. Traditioneel gezag is persoonlijk: de gezagsdrager is een tastbare, aanwijsbare persoon, met discretionaire bevoegdheden: hij kan altijd van de regels afwijken want hij maakt ze zelf. Traditioneel gezag is persoonsgebonden; de gezagsdrager mag mensen verschillend behandelen, mits hij daar een geloofwaardig verhaal over heeft.

Socioloog Richard Sennett stelt dat we diep ambivalent zijn over traditioneel gezag (Sennett 1980). We verlangen naar de veiligheid die het met zich meebrengt, maar haten onze afhankelijkheid ervan. Daarom wringen we ons in allerlei rare bochten en zetten we ons de hele tijd af tegen de politie, de baas of de gemeente, en kunnen daar niet mee ophouden. Via boosheid op het gezag blijven we toch veilig aan het vervloekte gezag gebonden. Gezag negeren en je schouders erover ophalen is veel enger. Dit mechanisme van veiligheid ontlenen aan je afzetten noemt Sennett 'negatieve identificatie'. Het manifesteert zich ook in grenzeloos gemopper op de gemeente of de politiek: mensen durven niet op het traditionele gezag te vertrouwen maar omdat ze het evenmin durven los te laten, mopperen en klagen ze er constant over.

Onder invloed van de democratisering van de afgelopen decennia moet gezag zich veel meer verantwoorden en 'transparant' zijn; dat geldt ook voor traditioneel gezag. Traditioneel gezag wordt echter niet legitiemer van veel verantwoording en transparantie, want dat haalt het mysterie weg. De belofte van bescherming wordt daarmee

ongeloofwaardig. Als we veelvuldig te zien krijgen dat rechters of dokters fouten maken, wordt het onmogelijk om nog blind vertrouwen in ze te hebben. Dan moeten burgers zich wel kritisch tot dit gezag gaan verhouden. Dat doen ze dan ook, vaak echter volgens drie ‘bonds of rejection’ – verbondenheid door zich af te zetten – die Sennett identificeert. Behalve ‘ongehoorzame afhankelijkheid’ (mopperen en ongehoorzaam zijn, maar niet durven loslaten, zoals net ter sprake kwam) onderscheidt Sennett ‘geïdealiseerde substitutie’ (fantaseren over een perfecte politieagent bijvoorbeeld, en menen dat je wel zou gehoorzamen als het gezag perfect was) en de ‘verdwijningsfantasie’ (fantaseren dat het gezag vanzelf kan oplossen, ‘hop, weg’ kan zijn als jij dat wilt). In Kanaleneiland zien we vooral ongehoorzame afhankelijkheid: de jongens mopperen veel op het gezag van de politie, maar ze zijn er ook erg mee in de weer. De politie heeft het op hen gemunt, maar dat is omgekeerd ook zo. De politie is een belangrijk afzetpunt voor wie zij zijn, een voor hen ‘relevante ander’.

Een tweede vorm van gezag noem ik *expertocratisch*. Het is gebaseerd op expertise: op opleiding, training, deskundigheid, ofwel testbare, onderzoekbare kennis. (Weber onderscheidde deze vorm van gezag niet, maar kennis speelde in zijn tijd ook nog niet zo’n grote rol in de samenleving.) Expertocratisch gezag belooft ontwikkeling, kennis en inzicht. Het is niet afhankelijk van de persoon die het uitoefent, maar ingebed in een systeem van opleiding, training en ervaring. Expertocratische autoriteit moet zichzelf per definitie bewijzen: het bestaat alleen bij de gratie van testen en getest worden, maar het is ook onzeker vanwege datzelfde testen en getest worden (Stelwag 1974). Expertocratisch gezag komen we in de verhouding tussen de jongens en de betreffende gezagsdragers niet veel tegen. Theoretisch vervullen onderwijs en het jongerenwerk deze rol, maar of dat hier in Kanaleneiland zo is hebben we niet onderzocht. Jongerenwerk komt noch in de verhalen van betrokkenen noch in de berichten in de media veel voor.

Een derde vorm van gezag kennen we wel van Weber: *bureaucratisch* gezag. Dit gezag is gebaseerd op wetten, regels en procedures, met op de achtergrond de staat die het regelt en desnoods met geweld kan afdwingen. Bureaucratisch gezag belooft gelijkheid, transparantie en rechtvaardigheid. Ook dit is onpersoonlijk: het is ingebed in een bureaucratisch-legalistisch systeem. Weber betoogde reeds dat we hier diep ambivalent

over zijn. We verlangen én we haten het. In Kanaleneiland poogt de politie dit gezag uit te oefenen. Maar daarin slaagt zij maar matig. Een reden daarvoor is dat de jongens de belofte van gelijkheid, transparantie en rechtvaardigheid niet geloofwaardig vinden: ze komen immers met allerlei voorbeelden waarin de politie in hun ogen niet transparant en rechtvaardig handelt en hen discrimineert in plaats van gelijk behandelt.

Tot zover de oudere vormen van gezag. De eerste, traditionele, vinden we nog maar weinig in pure vorm. Aan achtergrond of positie op zich kan men tegenwoordig weinig gezag ontlenen. Expertocratisch en bureaucratisch gezag vinden we in onze samenleving volop. De politie heeft doorgaans weinig expertocratisch maar veel bureaucratisch gezag: de politie vertegenwoordigt de wet. In de relatie tussen de jongens en de politie in Kanaleneiland werkt dit niet goed, zoals we gezien hebben. Dit falen hangt ook samen met het ontbreken van twee nieuwere, meer communicatieve vormen van gezag.

Allereerst onderscheid ik *populistisch* gezag, een moderne variant van het charismatisch gezag van Weber (Weber 1978). Weber dacht bij charismatisch gezag vooral aan religieuze leiders die claimden bovennatuurlijke gaven te hebben en in direct contact met God of geesten te staan. Populistisch gezag is de egalitaire, seculiere versie van Webers charismatische gezag. Charismatisch gezag bij Weber is ‘door God gegeven’ en ‘bovennatuurlijk’. Populistisch gezag is ‘door het volk gegeven’ en supernormaal. Populistisch gezag is gebaseerd op persoonlijke identificatie van gezagsdragers met degenen over wie gezag wordt uitgeoefend; ze zijn samen één tegen het gevestigde gezag. Populistisch gezag is gebaseerd op een opstand tegen traditioneel, expertocratisch en bureaucratisch gezag. Populistisch gezag berust op de identificatie met opstandige kinderen die zich afzetten tegen hun vader. Het belooft opstand van de kinderen tegen de vader en tegen het systeem. Het belooft ook een ongedeelde gemeenschap, herkenning en gelijkheid. We zijn allen één in onze opstand tegen het traditionele, bureaucratische en expertocratische gezag. Populistisch gezag is persoonlijk. De leider staat niet boven maar naast de burgers. Het is gezag door de belofte van nabijheid maar tegelijkertijd is de afstand extra groot. Want de charismatische leider moet een grote leider zijn. Iemand die zegt dat hij een van ons is, maar die dat zo goed kan zeggen dat we hem toch superieur vinden.

We zijn hier diep ambivalent over: de beloofde opstand is aantrekkelijk maar ook doodeng. Daar komen de drie 'bonds of rejection' van Sennett dan weer in terug, als manieren om met deze ambivalentie om te gaan. Soms claimen jongerenwerkers dergelijk populistisch gezag: ze gaan dan naast de jongeren tegenover de politie staan. Mogelijk gebeurt dit in Kanaleneiland ook, maar zoals gezegd hebben we te weinig zicht op de rol van het jongerenwerk hier. In beperkte mate zoeken Bouma en Hayat naar populistisch gezag: ook zij gaan naast de jongens staan en uiten kritiek op de politie. Maar ze doen dit niet erg krachtig: ze mopperen mee maar voeren geen opstand aan tegen de politie.

Een andere nieuwe vorm van gezag noem ik *dialogisch* gezag. Het is gebaseerd op persoonlijk begrip, betrokkenheid en goede communicatie. Het gaat gelijk op met de feminisering van veel beroepen en praktijken. Overal wordt immers meer communicatie, inlevingsvermogen, dialoog en afstemming vereist. Moesten verhuizers ooit uitsluitend kunnen verhuizen, tegenwoordig dienen zij ook heel goed te kunnen communiceren: ze moeten beleefd zijn tegen de klant, vragen of ze er langs mogen en meeleven met hun verhuisstress. Uit onderzoek naar de politie (Rood 2011) blijkt dat de politie hier goed in is. De situaties die Rood onderzocht verschillen echter sterk van die waarin politie en jongens zich in Kanaleneiland tot elkaar verhouden; zo richtte zij zich bijvoorbeeld op interacties die zich voordeden als mensen al of niet gehoor gaven aan een stopgebod op straat. De relatie met de politie en de jongens in Kanaleneiland is echter inniger en dus meer doorspekt met de genoemde 'bonds of rejection'. Er komt geen goede dialoog tot stand, noch tussen de jongens en de politie, noch tussen de jongens en Bouma. Dat de combinatie van traditioneel met dialogisch gezag van groot belang is zien we ook terug in de evaluatie van de straatcoaches. In groepssessies met professionals uit Kanaleneiland is men het erover eens dat er 'een pakket van maatregelen' nodig is, 'waarin zowel repressieve als sociale maatregelen hand in hand samen gaan. Duidelijkheid in wat wel of niet mag en daarnaast de hulp bieden aan hen die willen veranderen maar niet kunnen' (Beemer et al. 2011, p. 45).

De kunst om gezag te ondergaan

Onze tegenstrijdige eisen aan gezag zijn dus typerend voor moderne, democratische gezagsverhoudingen. We kunnen deze tegenstrijdigheden niet opheffen, maar wel erkennen. We verlangen bijvoorbeeld van de politie dat deze tegelijkertijd persoonlijk (dialogisch) en onpersoonlijk (bureaucratisch) is. We willen niet gediscrimineerd worden en net zo (gelijk) behandeld worden als iedereen, maar we willen ook als uniek persoon gezien en dus *ongelijk* behandeld worden, om het gezag van de politie te kunnen accepteren. Politieagenten, docenten, hulpverleners, ambtenaren, sociaal werkers en religieuze leiders worden voortdurend tegen zichzelf uitgespeeld: als ze beantwoorden aan de roep om een persoonlijke behandeling, dreigt het verwijt van ongelijkheid, maar als ze de roep om gelijkheid beantwoorden, krijgen ze het verwijt van een onpersoonlijke, kille behandeling. Dit leidt tot (soms met agressie gepaard gaande) confrontaties. De diepe ambivalentie jegens gezag zien we terug bij Hayat: de politie moet gezag anders uitoefenen dan de jongens, ze moet uit een ander vaatje tappen en zich boven het kinderachtige gedoe verheffen, maar ze moet ook niet denken dat ze boven de jongens verheven is.

In de verhalen die de jongens over de politie vertellen zien we deze tegenstrijdige eisen ook terug. Ze verlangen dat de vriendin van hun vriend die van de trap is gevallen dan wel geduwd, hard aangepakt wordt en vinden dat smoesjes niet mogen worden geduld. Hier eisen ze dus bureaucratisch gezag. Maar daarnaast willen ze zelf met begrip worden behandeld: de agent moet wel begrijpen dat ze balletjes trappen tegen de muren van wijkbewoners. Dat mag weliswaar niet, maar ‘dan hadden ze ons niet ons veldje moeten afnemen’. Met deze redenering verwerpen ze bureaucratisch gezag.

Dit theoretische uitstapje over gezag werpt nieuw licht op de problematische relatie tussen de jongens en het gezag op straat. De jongens stellen, net als wij, permanent tegenstrijdige eisen aan het gezag, waardoor gezagsverhoudingen gemakkelijk explosief worden. Verschillende gezagstypen kunnen elkaar corrigeren en oproepen; dat is op zich niet problematisch, daarmee kunnen zij elkaar ook in balans houden. Maar onze tegenstrijdige eisen en ambivalentie ten aanzien van gezag maken het moeilijk. Die plaatsen gezagsdragers in een ‘double bind’: veroordeeld als ze gezag uitoefenen maar ook als ze dat niet doen. Gezag uitoefenen is behoorlijk moeilijk geworden.

We verlangen enerzijds naar expertocratisch en bureaucratisch gezag, op zijn minst jegens anderen. De politie moet anderen harder aanpakken en docenten moeten andere ouders en andere kinderen tot de orde roepen. Maar die oude gezagsvormen volstaan niet meer: je kunt ze alleen uitoefenen als je gezag ook nieuw en communicatief is. In onze democratische, egalitaire samenleving moet gezag altijd ook communicatief zijn: populistisch of dialogisch. Autoriteiten moeten begrip, identificatie en empathie tonen om legitiem gezag te kunnen uitoefenen. Dat lijkt in Kanaleneiland herhaaldelijk mislukt. De intensieve aanpak van 2011 bijvoorbeeld, faalde onder andere doordat de repressieve kant veel sterker ontwikkeld was dan de zorgkant. De zichtbaarheid van de straatcoaches wekte bij de jongens vooral agressie, mogelijk doordat ze wel traditioneel en bureaucratisch gezag claimden maar dit te weinig combineerden met het begrip en de empathie die horen bij dialogisch gezag. Dat zou kunnen verklaren waarom de intensieve aanpak in 2010 niet leidde tot minder confrontaties tussen politie en jongeren. Vóór de aanpak, tussen december 2010 en februari 2011, kwamen 43 jongens in totaal 156 keer voor in de politiestructuren, waarvan 29 keer als verdachte van een delict, met name diefstal, autokraak en inbraak. Een jaar na de invoering van de intensieve aanpak stonden deze jongens 259 keer in het politiestructuur, waarvan 31 maal voor een strafbaar feit: nu ging het vooral om belediging, inbraak en mishandeling.^{lxxi}

Uitoefening van gezag is tegenwoordig dus om drie redenen problematisch. Ten eerste ervaren burgers oude gezagsstijlen (dus traditioneel, expertocratisch en bureaucratisch gezag) alleen als legitiem wanneer die worden gecombineerd met nieuwere, communicatieve stijlen van gezag (dialogisch en populistisch gezag). Oudere en nieuwe gezagsstijlen combineren is noodzakelijk.

Maar er bestaan, ten tweede, serieuze spanningen tussen traditionele en nieuwere vormen van gezag. Traditionele vormen van gezag vereisen dat gezagsdragers afstand houden, duidelijk sturen en bevelen geven, maar nieuwe vormen van gezag vereisen nabijheid, empathie en overleg. Mensen in gezagsposities zijn daardoor genoodzaakt te jongleren met tegenstrijdige eisen. Burgers zijn zelf ook in verwarring en stellen tegenstrijdige, ambivalente eisen. Ze willen empathie en begrip, maar tegelijkertijd willen

ze gezagsdragers die heldere grenzen stellen en bevelen geven. Ze verlangen dat het gezag goed communiceert maar ook stuurt, nabij is maar ook afstand houdt.

Effectief gezag uitoefenen in een egalitaire samenleving vergt het vermogen om tegenstrijdige gezagsstijlen soepel te kunnen combineren; om onopvallend veelvuldig tussen beide heen en weer te bewegen. Het lijkt erop dat Bouma en de politie die kunst geen van beiden beheersen, maar ze zouden wel iets van elkaar kunnen leren. Bouma opereert zeer communicatief, maar stelt nauwelijks grenzen. Hij communiceert wel, maar stuurt niet. De politie gedraagt zich spiegelbeeldig, althans volgens de verhalen van de jongens, Bouma en Hayat: ze toont geen begrip, maar stelt wel grenzen. Weinig nabijheid en empathie, wél afstand, sturing en bevel. Bouma en de politie zouden vermoedelijk allebei effectiever zijn als ze hun eigen stijl meer met die van de ander zouden combineren. Straatcoaches worden geacht dit te doen, ‘als stevige toezichthouders, die sociale vaardigheden koppelen aan een stevige uitstraling’.^{lxxii} Maar dat lukt hen maar matig. Meerdere keren is gepoogd op straatcoaches in te rijden, vertelt hun directeur. Hij is ertoe overgegaan om ook jongeren uit de wijk zelf (die aan de functie-eisen voldoen) in te zetten: ‘Van een team van drie komt er maximaal één uit de wijk. Hij kan het voortouw nemen als hij een groep jongens kent.’^{lxxiii} Wie de jongens kent kan vermoedelijk beter communiceren.

Maar effectief gezag is niet alleen een zaak van gezagsdragers. Het stelt ook eisen aan de mensen die het gezag ondergaan. Effectief gezag ondergaan vereist erkenning van hun eigen ambivalenties en tegenstrijdige eisen jegens dat gezag, en besef van het feit dat ze enerzijds communicatie, begrip, empathie en een speciale behandeling verlangen, maar anderzijds ook structuur, duidelijkheid en een consequente hantering van regels willen.

Gezagsproblemen in de wijk zijn er legio, zeker tussen jongens en gezagsdragers. Een beter bewustzijn van de tegenstrijdige eisen die we aan gezag stellen en een betere training – voor zowel dragers van gezag als voor degenen die het ondergaan – in het jongleren met de verschillende gezagsstijlen, zal de verhouding tussen jongens en het gezag en daarmee de veiligheid, het veiligheidsgevoel en het imago van achterstandswijken beslist ten goede komen.